

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Олександр КОЧЕРГА,

канд. психол. наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної і початкової освіти, декан факультету підвищення кваліфікації КМПУ імені Б.Д. Грінченка

З метою профілактики перенавантажень у навчальній діяльності, страхів та неврозів у дитини вчителеві важливо мати уявлення про кожну з психодинамічних властивостей особистості. Це допоможе краще організувати виховну, індивідуальну роботу, дотримуючись ритмів психофізіологічної діяльності організму дитини.

Отже мова піде про темперамент. Темперамент – це вияв індивідуальних особливостей дітей в їхній реакції на різноманітні подразники та досвід; індивідуальні відмінності у виконанні рутинних щоденних видів діяльності: приймання їжі, сон, дослідження предметів тощо. Темперамент передбачає генетичні відмінності серед дітей. Російський психолог Л.С. Виготський зазначав, що розвиток дитини – це процес взаємодії.

Успіх розвитку залежить від адекватності сподівання родини та суспільства. Коли сподівання та вимоги відповідають дитячому темпераменту, то дитина успішно розвивається, реалізуючи свої творчі здібності. Якщо сподівання та вимоги, що ставляться до дитини, надмірні, дитина переживає стрес, гальмуючи свої здібності. А це може зашкодити нормальному психофізичному розвиткові дитини, блокувати її талант.

Наведемо короткий опис найхарактерніших особливостей дитини того чи іншого типу темпераменту та основні принципи індивідуальної виховної роботи з нею на рівні підтримки її творчих потенцій.

Сангвінік: веселий, життерадісний, енергійний, діловий (часто не доводить діло до кінця), схильний переоцінювати себе; здібний, буває непостійним в інтересах і схильностях; легко переживає невдачі і неприємності; без труднощів пристосовується до різних обставин; із захопленням береться за будь-яку нову справу, але так само швидко втрачає інтерес, якщо справа не цікава; швидко включається в роботу і переключається на інше завдання; в роботі витривалий, працездатний, комунікативний; мова голосна, швидка, чітка; жести та міміка виразні; не втрачає витримки в кризових ситуаціях; часто буває незібраним, поспішним у рішеннях, нерідко відривається від справи, поспішає з висновками.

Працюючи з дітьми сангвініками, варто давати вихід їхній енергії, стимулювати розкриття потенції і здібностей в суспільній корисній праці, раціональному напрямку. Потрібно виявляти довіру до сангвініка (доручення не повинні жорстко контролюватися

дорослими), підтримувати його корисну ініціативу, морально підтримувати в його починаннях, закріплювати віру у власні сили в переборенні труднощів. Підтримку він має відчувати як у діях (просить допомогти щось зробити – варто відгукнутись), так і словах (позитивне словесне схвалювання не має викликати страху "перехвалити").

Не варто давати йому доручення, пов'язані з довготривалою монотонною діяльністю, інакше це призведе до невдач та негативних емоцій, що можуть перерости у почуття невдахи. Потрібно враховувати його особисті інтереси, схильності, потреби і труднощі, їх тимчасовий характер. Допомогу сангвінікові краще дати у формі відкритої дружньої підтримки, поради, побажання, а не моралізаторської настанови чи повчання.

Доцільно використовувати його лідерські тенденції в колективі, залучати до організації вечорів, КВК, вікторин, змагань та інших суспільно корисних заходів. У режимі сприяння необхідно уважно стежити за тим, як формується самооцінка учня-сангвініка, треба вміло коригувати її становлення.

Літературні джерела та суспільна думка вказують, що діти із сангвінічним темпераментом легко пристосовуються до будь-яких вимог дорослих, колективів, установ. З дітьми сангвініками, як правило, найменше проблем, тому неуважність батьків і педагогів може дорого обійтися вихованцям.

П о - п е р ш е, небезпека полягає в тому, що діти сангвініки намагаються займатися тільки легкою, приемною і цікавою для них діяльністю й уникати складного, неприємного, нецікавого. Тому необхідно з раннього віку виробляти у них стійкий інтерес (уважно розглядати, слухати, робити), терпіння (вміння кілька разів повторити дію, не викликавши в собі роздратування), цілеспрямованість, звичку сумілінно виконувати і завжди завершувати розпочату справу, глибоко вникати в суть кожного питання. А ця робота досить копітка і потребує від педагогів та батьків зусиль та системи.

П о - д р у г е, компромісність, оптимізм, життерадісність, товариськість сангвініка за неправильного виховання чи неконтрольованості здатні стати джерелом таких негативних рис характеру як легковажність, поверховість, непостійність, egoїзм.

Холерик: непосидючий, запальний, нестримний, нетерплячий, прямолінійний, рішучий, ініціативний (упертий, але винахідливий у суперечках, змаганні); працює ривками, схильний до ризику, незлопам'ятний, легко переживає образу; мова швидка, пристрасна, нерівна; має нахили до конфліктності (агресивний, забіяка), нетерплячий до недоліків інших; міміка виразна, дії швидкі, імпульсивні, рухи різкі, динамічні, характеризується нестійкістю та змінами настрою, невтомним прагненням до нового.

Психолого-педагогічний практикум

В роботі з холеричними дітьми необхідно покладатися на позитивний авторитет дорослого (зайва поспішливість, різкість, категоричність – неприпустимі), цілеспрямованість педагогічних впливів (братися за щось одне, а не за все одразу). Потрібно виявляти зацікавлене розуміння душевного стану учня (довідатись, як налаштована дитина, в якому настрої вона зараз перебуває). Тактівно, опосередковано завбачувати "зриви" (несподівані кардинальні рішення мають відтерміновуватись і протікати у більш тривалому часі; вимоги мають бути "м'якими" та ретельно продуманими); враховувати мотиви (і зовнішні обставини) здійснених учніків (ми маємо любити дитину не за конкретний вчинок, а за те, що вона дитина).

Таких дітей треба включати в активну діяльність, пов'язану з виявом ініціативи холерика, уникати різких емоційних реакцій учня. Краще впливати на холерика опосередковано, через колектив. Варто пам'ятати, що зайнятість корисною справою може спрямувати холерика на розвиток позитивних якостей його особистості, відверне негативні впливи. Холеричні діти потребують тактовної допомоги та співчуття при ускладненнях.

Холерики найчастіше викликають негативне ставлення до них з боку дорослих своєю невтомністю, енергійністю, схильністю до ризику, впертістю, пустотливістю, задерикуватістю, нетерплячістю і високою конфліктністю, стаючи причиною биття посуду, бійок з однолітками, травм та ін. Холерика важливо виховувати добрим, співчутливим, турботливим, оськільки цей тип дуже схильний до агресивності. Його потрібно вчити ввічливості, вміння стримувати емоції (це один бік справи, а іноді необхідно їх задіяти, наприклад, у спортивних змаганнях, аби зняти напругу і зменшити агресію), застосовуючи не стільки пояснення, як "програвати" з ним можливі ситуації (система адаптованих для дітей ділових ігор).

Використовуючи цікаві для дитини види діяльності, поступово формувати посидючість, наполегливість, сумлінність, ретельність і точність у виконанні завдань. Організовувати життя дитини так, щоб вона, по можливості, не надто збуджувалася. Практикувати ігри та інші цікаві для неї заняття, які сприяли б закріпленню в її нервовій системі процесів гальмування.

Дорослі мають з розумінням ставитися до "зривів" у поведінці холериків, не принижувати їхньої гідності, формувати у них адекватну самооцінку (висловивши своє невдоволення спокійно: "А мені твій вчинок не сподобався, ти, мабуть, його не продумав. Коли будеш готовий його обговорити – підійдеш і ми разом поміркуємо, що робити далі").

Копітка виховна робота з холериками у дошкільному віці даста їм змогу легше адаптуватися до вимог школи і підготує до засвоєння навчального матеріалу. При вступі до дошкільного закладу чи до 1 класу саме холерики потребують спеціальної психологічної підготовки щодо доцільності виконання вимог і правил спілкування з дітьми та дорослими. Корисно записати холерика до спортивної секції, де він зможе "дати вихід" своїй енергії.

Застосування фізичних покарань, окриків вкрай неефективні і шкідливі для здоров'я холериків. Вони остаточно розхитують нервову систему дитини, у якої процеси збудження домінують над процесами гальмування. Відтак досягається ефект, протилежний бажаному. Якщо холерик неякісно виконав роботу, його не можна сварити, карати, а треба пояснити, чому так не можна, і вимагати повторного сумлінного виконання. Якщо така дитина когось образила – без покарань і нотацій навчити вибачитися, допомогти зробити для цієї людини щось добре; обговорити, як наступного разу слід вчинити в аналогічній ситуації (ніяких поспішливих висновків чи словесних образів або погроз на адресу дитини). В даній ситуації "кліном не вибивають", про це варто пам'ятати.

Щоб холерики, швидко завершивши роботу, не заважали на уроці іншим учням, учителеві необхідно завжди мати для них кілька цікавих додаткових завдань, але пропонувати їх можна тільки у разі якісного виконання дитиною основної роботи (може бути використаний додатковий зошит). Тут необхідно дещо пояснити. Зрозуміло, що вчитель хоче, аби його учень охайно писав, але темпераменту дитини холерика при цьому не враховує. Отже з боку педагога має бути розуміння, що це досить тривалий і не завжди досяжний результат. Тому багатогодинні переписування завдань викликатимуть більше негативу, ніж позитивного ставлення.

У класі перебування двох холериків за однією партою, а отже на одній території, можливе, іноді корисне, але не завжди доцільне; до кожного конкретного випадку необхідно підходити індивідуально. Оптимальне сусідство – холерик і сангвінік. За вмілого керівництва вчителем роботою класу, присутність на уроці сангвініка заспокійливо діє на холерика, а холерик не заважає сангвініку.

Флегматик: сильний, урівноважений, інертний, спокійний, стриманий, послідовний, обережний, розсудливий, мовчазний; мовлення спокійне, рівномірне, з паузами і без виразних емоцій, міміки, жестикуляцій; наполегливий, терплячий, доводить почату справу до кінця, не витрачає сил даремно; чітко дотримується розпорядку і системи в роботі, легко стримує пориви, не піддається на провокації; мало-чутливий до похвал чи дорікань, незлобивий; відзначається постійністю в своїх інтересах та стосунках, але повільно включається в роботу та переключається з однієї справи на іншу; рівний до всіх у міжособистісних контактах; любить порядок, але важко пристосовується до нових обставин, володіє неабиякою витримкою.

У роботі з флегматиком слід наполегливо використовувати завбачливі настанови на будь-яку діяльність, яку йому потрібно виконати, здійснювати детальний інструктаж (Що?, Коли?, В якій послідовності?). Доцільно стимулювати вияв щиріх почувань учня, заохочувати його до цікавої діяльності, що розвиває почуття, емоції і зміцнює віру у власні сили. Потрібно довіряти учневі, дати змогу виявити себе в реальній справі (і в посильній допомозі іншим). Варто уникати демонстративних доручень, пов'язаних з

Психолого-педагогічний практикум

високим темпом діяльності. За необхідності допомагати займатись аутотренінгом та самовихованням.

Діти-флегматики найнезахищенніші, шалені ритми сучасного життя для них незрозумілі, логічно не обґрунтовані й надзвичайно виснажливі. Саме діти-флематики найбільше ризикують втратити свою індивідуальність в оточенні дорослих холериків і сангвініків (яких близько 2/3 від всієї людської популяції). Дорослі позитивно реагують на вміння флематиків тривалий час самостійно займатися якоюсь справою, не турбуючи дорослих, на неконфліктність, поступливість, розсудливість цих дітей (дорослі раді, що вони їх не чіпають, не створюють проблем, займаючись собою). Але варто дитині-флематикові розпочати діяльність, продиктовану повсякденною необхідністю (істи, вдягатися, мити посуд, готовувати уроки), як дорослі з іншим темпераментом (найчастіше холерики чи сангвініки) нерідко доходять до найвищої стадії роздратування (а це, в свою чергу, є згубним для дитини-флематика, штовхає її до усамітнення та створення власного світу як захисту від дорослої агресивності, нетерплячості та небажання прийняти її такою, як вона є).

Неправильний підхід до організації виховання і навчання флематика — це звинувачення його в тупості, некмітливості, постійні спонукання, покарання за повільність. Наслідки такого ставлення здебільшого трагічні: у дитини виникають неврози, вона починає поспіхом виконувати доручення, але неякісно, несумлінно; формується комплекс меншовартості, пов'язаний з постійними невдачами (це все досягається неймовірним напруженням психофізичної сфери дитини, що не властиво для них). В результаті індивід не розкриває себе як особистість, не реалізує власних творчих можливостей мислення, почуттів та уяви.

За сприятливих умов дитинства флематикам вдається розвиватися, зберігаючи всі позитивні риси темпераменту, суспільство отримує сумлінних, серйозних, пунктуальних, захоплених улюбленою справою людей — видатних учених, вдумливих письменників, професійних робітників.

Правильний підхід до виховання дитини-флематика передбачає створення сприятливих умов для її фізичного, духовного й інтелектуального розвитку. Наукові дослідження свідчать, що флематики не витримують значних фізичних навантажень, якщо змушені виконувати їх у швидкому темпі. Отже, вправи ранкової гімнастики і вправи на уроках фізкультури в школі флематики мають виконувати у діцьо сповільненому темпі (і взагалі темп не є для них вирішальним показником. Для них якісний бік виконання дій важливіший і показовіший).

Флематики бурхливо своїх почуттів не виявляють, проте це не свідчить про їхню холодність. Насправді почуття цих дітей глибокі та постійні. Вони болісно переживають несправедливість, зазіхання на їхні права, розлучення з близькими людьми, бояться і не люблять змін, нестабільності. Флематики здатні повністю ігнорувати вимоги неавторитетної для них особи (авторитет особи дорослого для них є вирішальний). З огляду на це, батькам, вихователям, учителям під час

спілкування з флематиками потрібно зважувати кожне слово, кожну дію, щоб не втратити авторитет в очах дітей, намагатися створити повну взаємну довіру у стосунках, аби дитина не замикалася в собі.

Для правильного виховання і розвитку дітей-флематиків необхідно створювати дещо тепличну атмосферу, в якій не повинно бути поспішності, нетерплячості. З раннього віку перед такою дитиною слід розкривати широкий спектр наук і занять, що допоможе зробити її допитливою. Під час читання художніх творів, у процесі гри флематика на життєвих прикладах необхідно ознайомлювати з різновидами почуттів та емоцій, навчати правильно виявляти їх у відповідних ситуаціях: співчувати, жаліти, радіти тощо.

Щоб дитина виросла ініціативною, дорослі мають вітати кожен крок її самостійності, непомітно допомагати у складних справах, не дратуватися млявістю, не прискорювати штучно дії дитини. З флематиками корисно часто грати в нетривалі за часом ігри, які потребують швидких і точних рухів, кмітливості. Щоб ровесники не насміхалися над невдалими спробами дитини, доцільно допомогти їй заздалегідь потренуватися.

Дорослим доводиться докладати зусиль, щоб допомогти флематикові ввійти в дитячий колектив, виявити себе в ньому як особистість, здобути авторитет, знайти друзів. З дитиною-флематиком необхідно проводити спеціальні ігри, розвиваючи її мислення, почуття, уяву. Її потрібно навчити правильно переключати увагу під час виконання завдань і раціонально розподіляти час (тому важливо дотримуватися певного режиму, виробляючи свідоме ставлення до нього).

Спроби прискорювати дії флематиків — небезпечні для їх психофізичного здоров'я, а отже малоефективні. Вони стомлюються від тривалого спілкування, перебування у багатолюдних гамірних колективах, і втому ця, як відомо, має фізіологічну основу. Тому намагання флематика періодично усамітнюватися — своєрідна захисна реакція організму (отже шкільна перерва для флематика може бути у формі усамітнення від однокласників і це його природний потяг).

Позбавлення флематика можливості чергувати періоди спілкування з людьми з тривалими перепо-чинками насамоті чи в товаристві близького спокійного друга поступово приведе до розладу нервової системи і психіки дитини. Всілякі перегони і змагання швидко їх стомлюють і перестають цікавити. Едине, що може прискорити діяльність цих дітей, — формування у них стійких автоматичних навичок.

Підготовка до школи флематика може розпочатися раніше (у 4–5 років), щоб уникнути відставання в 1 класі. Це ігрова форма навчання лічити, ознайомлення з літерами (за бажанням дитини можна почати вчити читати). Важливо активно розвивати дрібну моторику руки: складання мозаїк, ліплення, малювання, розфарбування, заштрихування, робота з конструктором, фізичні вправи для руки. На шостому році — активно читати дитині, вчити передказувати, розвивати її уяву. Відтак до 7 років у неї виробляться необхідні навички. Аналогічно потрібно підходити і до формування всіх інших умінь. Водночас варто пам'ятати, що навіть доросла людина-флематик

Психолого-педагогічний практикум

пише приблизно у 2–3 рази повільніше від холерика і сангвініка тієї ж вікової групи. Відповідно, доведення до автоматизму навичок прискорить виконання флегматиком тієї чи іншої роботи, але не дасть зможи повністю зняти проблему "загальованості".

Від флегматика не можна вимагати миттєвої відповіді на запитання, швидкого переключення на інший вид діяльності. Дітям із яскраво виявленим флегматичним темпераментом доцільно давати удвічі-втричі менші за обсягом домашні завдання, вимагаючи їх якісного виконання. У класі флегматикові можна дозволяти виконувати не всі завдання (але це не має впливати на зниження балу оцінювання), або збільшити час на їх виконання.

Бажано всіх флегматиків, які не встигають працювати в одному темпі з класом, посадити разом за 1–3 парті в одному ряду. Це зручніше для вчителя і спокійніше для них самих. Сусідство флегматиків і холериків за однією партою недоцільне, тому що холерик, який поруч, надзвичайно стомлює і відвертає увагу дитини, у якої переважають гальмівні процеси.

Флематики здебільшого не люблять довготривалих громадських доручень, пов'язаних з активною діяльністю і спілкуванням з багатьма особами. Вони можуть бути непоганими керівниками. Все залежить від багатьох факторів. Практика свідчить, що флематик може прекрасно виконувати роль старости неагресивного інтелектуального класного колективу, бути бібліотекарем класної бібліотечки, керувати і займатися шефською роботою. Дорослим важливо не забувати, що ця дитина не здатна швидко зорієнтуватися, тому всі справи їй потрібно доручати заздалегідь.

Початок дня флематика має бути детально спланованим дорослим. Причому важливі всі дрібниці. Ранок має початися на 30–50 хвилин раніше від сангвініка, щоб дитина мала час прокинутися, а отже, на стільки ж раніше заснути (аби вчасно прийти до школи). Слід із вечора готовувати всі потрібні назавтра речі, бо флематики – це люди, які не зможуть зібратися, швидко, навіть за найбільшого бажання і за найбільшої необхідності. Гімнастичні вправи їм доцільно виконувати не вранці, а в другій половині дня. По-перше, вони поглинають вранішній час, коли дитина і так "нічого не встигає", а по-друге, флематиків фізичні вправи часто не стимулюють, а стомлюють, викликаючи сонливість і бажання після інтенсивної зарядки знову лягти у ліжко.

Флематики більше, ніж холерики, обмежені у виборі професії. Робота, яка потребує швидких реакцій, постійного збудження, для них не бажана і може завдати шкоди здоров'ю.

Меланхолік: лабільний, неврівноважений, сором'язливий, ніяковіс, губиться в нових умовах; важко буде контакти з іншими; не вірить у свої сили; легко переносить самотність, буває розгубленим та пригніченим, схильний до вразливості, слізливий, швидко стомлюється, має тихий голос, пристосовується до характеру співрозмовника, дуже вразливий до схвалення та осуду, вимогливий до себе та оточуючих; підозріливий та недовірливий, легко ображаеться, хворобливо чутливий, замкнений, неконтактний,

боязкий, покірний, прагне викликати співчуття та допомогу оточення.

В роботі з меланхоліком потрібно приділяти увагу, турботу і доброту. Головні особливості цих дітей: ляклівість, нерішучість, бачення подій у темних тонах. Ці особистісні якості неможливо ліквідувати. Покарання, демонстрування дорослими постійного невдоволення тільки поглиблюють їх, розладнюючи надзвичайно чутливу нервову систему меланхоліків. Правильний виховний підхід полягає в тому, що дорослий виявляє співчуття і повне розуміння почуттів дитини, тактовно, глибоко і зацікавлено проникає в її духовний світ, здійснює моральну підтримку і зміцнює віру у власні сили, виявляє розуміння її душевного стану.

Періодично необхідно переключати переживання меланхоліка в русло переживань групи (колективу). Виховувати волю, наполегливість і почуття власної цінності в колективі. Через певний проміжок часу треба організовувати для нього " ситуацію успіху ". Уважно стежачи за настроєм та інтересами меланхоліка, варто заохочувати його до занять у гуртках, секціях тощо, з урахуванням його намірів, звичок і труднощів.

Діти-меланхоліки, як правило, сором'язливі. Батьки та вчителі дитини не мають зважати на реакцію оточення ("Що скажуть?! Що подумають?!"), а винятково на психологічний стан дитини. Соромлячи і караючи дитину, можна розвинути сором'язливість до рівня психічного захворювання (отже, від дорослих дитина очікує дійової і моральної підтримки, а не глузувань та менторських зауважень). Дитині слід пояснити, що соромитися – нормальна реакція, якої не потрібно лякатися, і в кожній конкретній ситуації допомагати їй знайти спосіб оволодіти собою (якщо дитина соромиться спілкуватися з гостями, її можна доручити рознести серветки, тарілки, виделки тощо; в класі запропонувати роздати зошити, допомогти повісити плакат на дошку, віднести якийсь предмет).

Діяльність допоможе їй подолати неприємні відчуття. Спілкування відбудеться, але зміщення акценту допоможе поступово зовсім нейтралізувати надмірну сором'язливість як рису характеру. Нову інформацію меланхолікі здатні засвоювати швидко чи повільно – залежить від обставин (але не обрушувати шквал інформації, а подавати її дозованими порціями). У спокійній, доброзичливій атмосфері нові відомості засвоюються ними швидко і надовго (темп має бути помірним, непоспішним, варто повторити основні моменти, цікавитись чи всі встигли, що необхідно уточнити, можливо самому підійти до дитини і пересвідчитись чи вона встигає). Тому створення сприятливих умов навчання і виховання дитини – ключова проблема в роботі з меланхоліком.

Меланхоліка швидко стомлює будь-яка діяльність, навіть легка і приемна (пам'ятаймо про тембр, висоту голосу, переключення уваги, насиченість уроку різними технічними засобами, ілюстративним матеріалом). Як наслідок, меланхолік виконує кожну роботу приблизно вдвічі повільніше за сангвініка (температура – це страшна зброя, пам'ятаймо про це). Важливо не те, скільки дитина записала в зошиті, а

Психолого-педагогічний практикум

як вона це зробила – якісно (норми придумують люди, досить часто не враховуючи психофізіологічних можливостей дитини). Допомагати їй у цьому разі можна, застосовуючи методичні прийоми роботи з флегматиками. Меланхоліка потрібно змалку навчити планувати свою діяльність, розумно розподіляти час і збалансувати добову і тижневу тривалість праці та відпочинку, інакше можливе нервове й фізичне виснаження організму на грунті хронічної перевтоми або, з тієї ж причини, формування відрази до праці, апатія (у цих дітей досить часто можуть розвиватися неврози, комплекси невдахи, ізгоя).

Американські психологи Стела Чес та Александр Томас у книзі "Ваша дитина – особистість" розшифровують індивідуальні особливості дітей, на які варто звернути увагу, щоб не блокувати роботу творчих здібностей дитини. Характерно, що вони пов'язані саме з темпераментом дитини. Серед них можна викоремити такі:

Саморегуляція. Деякі діти народжуються з чітко вираженим внутрішнім ритмом: вони знають, коли голодні чи втомились, коли їм потрібно до туалету тощо. Все, що потрібно від дорослих – дотримувати їхніх потреб. Тобто ці діти вміють "слухати себе", відчувають власну самодостатність, яка спирається на гармонію дій. Але є інші діти, які, очевидно, не володіють чітким механізмом саморегуляції. Вони не мають ані найменшого уявлення про те, коли зголодніли чи втомились, а коли це стається, реагують істерикою.

Чуттєвий поріг. Відомо, що поріг відчуттів у різних дітей має свої особливості, тобто дитина може починати працювати органами відчуттів у різних діапазонах. І це є принциповим явищем для її успішної роботи в школі. Деякі діти надзвичайно чутливі до сили звуків, температури, світла, запахів, смаку. Дуже сильні подразники призводять до того, що вони стають дратівливими. Інші діти чудово почиваються при дії таких самих подразників. Вчителеві та психологу треба стежити за дотриманням норм гігієни навчання дітей, визначених положеннями санепідемстанції (норми освілення, шуму, повітряний режим тощо).

Рівень активності. Це дуже важливий показник, який тісно пов'язаний з рівнем дії енергопотенціалу (про це детальніше далі). Всі діти досить активні порівняно з дорослими, але вони відрізняються рівнем активності між собою. Деякі з них подібні до "вихору", тим часом як інші – менш рухливі, вони відда-

ють перевагу таким видам діяльності, як малювання, слухання казок тощо.

Рівень пристосованості. Ця особливість важлива для успішного включення дитини у навчальний процес. Деякі діти легко адаптуються до нових ситуацій та легко вступають в контакт з чужими, незнайомими людьми. Іншим дітям потрібно більше часу для того, щоб вони "розкрилися" в нових ситуаціях, під час зустрічі з незнайомими людьми. Отже, процес входження дитини до статусу учня може затягнутись на певний час.

Гнучкість. Необхідна умова продуктивної діяльності дитини в процесі навчання. Деякі з дітей легко переходять від домашньої обстановки (оточення) чи обстановки дитячого садка до шкільного життя. Інші – відчувають труднощі під час такого переходу.

Наполегливість. У багатьох випадках ця індивідуальна особливість дитини допомагає їй досягати вагоміших результатів у навчанні. Деякі діти можуть працювати над проблемою чи проектом з великою концентрацією сил та уваги і негативно реагують, коли їх просять припинити це, зупинитися. Інші – з легкістю полишають своє заняття та можуть переходити до іншого, не закінчивши попереднього.

Неуважність. Можна впевнено сказати, що саме ця особливість у навчальній діяльності дитини найбільш руйнує її успіхи. Тому вчителеві важливо пам'ятати, що ці діти легко відриваються від своїх занять і їх важко переключити на інший вид діяльності.

Інтенсивність. Індивідуальна особливість дітей, яка прямо пов'язана з силою їхнього енергопотенціалу. Вони роблять все з великою затратою фізичних і душевних сил, тим часом як інші діти не докладають великих зусиль при виконанні тих самих видів діяльності.

Світосприйняття. Діти відкриті, з оптимізмом і легкістю дивляться на навколошній світ. Інші – більш відповідально, серйозно ставляться до навколошнього світу, проте дещо тривожні. З упевненістю можна сказати, що підґрунтям того чи іншого світосприйняття дитини є сприйнята нею модель її стосунків з батьками.

Врахування педагогом у навчальному процесі темпераменту, індивідуальних та психологічних особливостей організму дітей допоможе успішному засвоєнню навчальної програми, а шлях учіння стає більш комфорним та природним.

Увага!

Видавництво "Початкова школа" пропонує

"Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи",

затверджені Міністерством освіти і науки України.

Обсяг 432 сторінки.

Адреса видавництва "Початкова школа": 04213, Київ, вул. Прирічна, 25-А.

Тел./факс: 8 (044) 501-03-87. E-mail: pochatkova@ukrpost.net